

Tatjana Vujović
Filozofski fakultet
Nikšić

STRUKTURALNE RAZLIKE IZMEĐU MALOLJETNIH DELINKVENATA I ADOLESCENATA DRUŠTVENO PRIHVATLJIVOG PONAŠANJA U STAVOVIMA O PERCIPIRANOM PONAŠANJU RODITELJA

THE STRUCTURAL DIFFERENCES AMONG UNDER-AGED DELINQUENTS AND
ADOLESCENTS OF SOCIALLY ACCEPTED BEHAVIOUR IN THE STATEMENTS OF
PERCEPTED PARENTS' BEHAVIOUR

ABSTRACT The focus of the work was a research into parents acceptance/ rejection of their children in the period of childhood, as well as its influence on the causes of the later delinquent behaviour. We have also attempted to answer which particular instances of the parents behaviour provide a ground for differentiating under-aged delinquents from the law-abiding adolescents. The point of departure for this research has been Roney's Parents Acceptance / Rejection Theory (PART). In order to test the hypothesis that the feeling of being rejected has a strong impact on the children's development of an aberrant behaviour, we started a research. The research was carried out in 2004 /2005, and tested on 265 adolescents. The testing was carried out with two independent and unrelated groups of people: one consisted of 115 under-age delinquents (experimental sample), and the other was made up of 150 law-abiding adolescents (control sample). On the basis of the results acquired by examination and evaluation of the parents behaviour, it was asserted that the two groups had more differences than similarities. Neglect by the father was proved to be the major cause of the differences between the tested groups. Apart from this, the significant causes and differentiating factors can also be: manipulative parents (verbal aggressiveness) and physical abuse of the children. (by both parents). As far as the psycho-social aberrations are concerned, under-aged delinquents are characterized by frequent tendency to lie, fear at nights, envy and jealousy towards their siblings in childhood. The most interesting results of research may be those that refer to the fathers neglecting of their under-aged delinquent children and the emotional attachment of the male children to their mothers in the early childhood since these results have not been affirmed in many foreign countries, which points to certain cultural particularities of our population.

Key words: under-aged delinquention, adolescents, parents behaviour

APSTRAKT Fokus rada bio je istraživanje o roditeljskom prihvatanju/odbacivanju njihove djece u periodu djetinjstva, kao i uticaj toga na uzroke kasnijeg delikventnog ponašanja. Takođe namjeravali smo da odgovorimo koji to posebni slučajevi ponašanja roditelja pružaju osnovu za razlikovanje maloljetne delinkvencije od malo-zastranelih adolescenata. Polazna tačka za ovo istraživanje bila je Roneyova teorija o roditeljskom prihvatanju/odbacivanju (PART). Da bi testirali hipotezu kako osjećanje odbacivanja ima jak uticaj na razvoj jednog zastranjujućeg ponašanja kod djece počeli smo sa istraživanjem. Istraživanje je sprovedeno 2004/2005 godine, i testirano je 265 adolescenata. Istraživanje je vođeno sa dvije nezavisne i nepovezane grupe ljudi: jedna grupa je bila sastavljena od 115 maloljetnih delinkvenata (eksperimentalan uzorak), a druga je bila sastavljena od 150 malo-zastranelih adolescenata (kontrolisani uzorak). Na osnovu rezultata dobijenih ispitivanjem i vrednovanjem ponašanja roditelja, utvrđeno je da su dvije grupe imale više razlika nego sličnosti. Zanemarivanje od strane oca pokazalo se kao glavni uzrok

razlike između testiranih grupa. Pored ovoga, bitni uzroci i faktori razlikovanja mogu takođe biti sljedeći: manipulativni roditelji (verbalna agresivnost) i fizičko zlostavljanje djece (od strane oba roditelja). Kada su u pitanju psihološko-društvena zastranjivanja u pitanju maloljetni delinkventi su karakterisani frekventnom tendencijom da lažu, da se boje mraka, da osjećaju zavist i ljubomoru prema njihovim rođacima iz djetinjstva. Najinteresantniji rezultati istraživanja mogu biti upravo oni koji ukazuju na zanemarivanje maloljetne delinkventne djece od strane njihovog oca, kao i oni koji ukazuju na emocionalno vezivanje muške djece za njihove majke u ranom djetinjstvu, i to posebno iz razloga što ovi rezultati nisu potvrđeni od strane mnogih drugih stranih zemalja, a što ukazuje na određene kulturne posebnosti naše populacije.

Ključne riječi: maloljetna delinkvencija, adolescenti, ponašanje roditelja

Uvod

U ovom radu biće prikazani najvažniji rezultati istraživanja „Uticaj roditeljskog zlostavljanja i zanemarivanja djece na javljanje delinkventnog ponašanja“. (1) Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 265 ispitanika starosne dobi od 15 do 18 godina. Osnovno pitanje koje sam postavila sebi opredjeljujući za ovo empirijsko istraživanje bilo je: koliko je važna porodična atmosfera za psihosocijalni razvoj djece. Istraživačko interesovanje bilo je usmjereno na to da se sagleda odnos između prihvaćenosti djece u porodici u periodu ranog djetinjstva i delinkventnog ponašanja u adolescenciji. Ispoljavanje različitih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja bitna je karakteristika zlostavljanog djeteta. Kompleksan je zadatak utvrditi sta čemu prethodi, odnosno da li je takvo ponašanje – uzrok ili posljedica zlostavljanja. Iako uzročno-posljedične veze nisu dovoljno ispitane, mnogo je vjerovatnije da je ono posljedica zlostavljanja. Istraživanje V. Stojakovića (24) pokazalo je da je 81% djece zlostavljane u periodu ranog djetinjstva ispoljavalo različite oblike društveno neprihvatljivog ponašanja u adolescentnom dobu.

Komparativna istraživanja maloljetnih delinkvenata i adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja su rijetka. Porodična dinamika u sistemskom okviru razmišljanja više je proučavana u okviru populacije adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja. Smatrali smo da je komparativna analiza adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja i delinkvenata izuzetno važna za dalji razvoj teorije i terapije problema adolescencije. Koje su osnovne dimenzije percipiranog ponašanja roditelja maloljetnih delinkvenata koje diferenciraju maloljetne delinkvente od adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja, pitanje je na koje će ovaj rad pokušati da odgovori.

1. Evolucija shvatanja pojma nasilja nad djecom kao socijalno-patološkog fenomena

Nasilje nad djecom od strane roditelja ima dugu istoriju, jer su različiti vidovi nasilnog, pa čak i surovog odnosa prema djeci, zabilježeni i u ranijoj istoriji civilizacije. Kod starih Grka i Rimljana djeca su masovno ubijana i surovo kažnjavana, što se smatralo sastavnim dijelom roditeljskog prava. Među-

tim, ovaj socijalno-patološki fenomen samo je površno i fragmentarno privlačio pažnju naučnika iz oblasti društvenih nauka. Tek se u drugoj polovini dvadesetog vijeka povećava društvena osjetljivost za ovu pojavu i ona postaje vidljivija. Dugo ignorisanje ovog problema može se objasniti nepoznavanjem pravih razmjera ove pojave. Do statistički pouzdanih podataka o stvarnom obimu zlostavljanja i zanemarivanja djece teško se dolazi, jer samo neznatan broj slučajeva biva otkriven.

Mada su neki oblici zlostavljanja djece opisivani u naučnoj i stručnoj literaturi još krajem 19. vijeka, od 1955. godine započinje intenzivnije proučavanje zlostavljanja djece od strane roditelja. Grupa američkih ljekara sa Kempeom na čelu prvi put je ukazala na tjelesne povrede kod odojčadi koje se nisu mogle objasniti poznatim uzrocima. Zahvaljujući članku američkog autora Henrija Kempea¹ „Sindrom pretučenog djeteta“ (Kempe, Silverman, Drroegermueller i Silver, 1962; po Banjanin-Đuričić, 1998), koji je privukao pažnju naučne i stručne javnosti 60-ih godina 20. vijeka, otkriveno je fizičko zlostavljanje, 70-ih godina seksualna zloupotreba, dok se pojava i problemi emocionalnog zlostavljanja i zanemarivanja u značajnijoj mjeri proučavaju 80-ih i 90-ih godina. Posebnu pažnju privlači pojava zlostavljanja i zanemarivanja djece u okviru porodice, jer se 70% ove pojave dešava u porodici koja u savremenim društvima ima status visoko zaštićene društvene grupe. Savremeni teorijski pristupi daju porodici značaj bio-psiho-socijalnog sistema i naglašavaju da poremećaji porodičnih odnosa (nastali u kontekstu šireg društvenog okruženja), koji dovode do pojave zlostavljanja i zanemarivanja djece, jesu složena pojava za društvenu reakciju.

U razvijenim zemljama zlostavljanje i zanemarivanje djece od strane roditelja sistematski se istražuje u posljednjih 20 godina, tako da je fond znanja o ovoj pojavi naglo rastao. Istovremeno, u našoj zemlji proučavanja ove pojave su oskudna. Publikovan je mali broj istraživanja o zlostavljanju i zanemarivanju djece (Stojaković, 1984; Milosavljević, 1997; Banjanin-Đuričić, 1998), te je znanje o karakteristikama same pojave, karakteristikama roditelja koji zlostavljaju djecu skromno.

Pojava roditeljskog odbacivanja djece u smislu zlostavljanja i zanemarivanja i posljedice takvog ponašanja po mlade u razvoju u značajnijoj mjeri se počela proučavati kod nas početkom 90-ih godina. Pregled domaće literature pokazuje da u našoj zemlji postoji relativno malo radova posvećenih proučavanju uticaja roditeljskog ponašanja na javljanje delinkventnog ponašanja. Radovi koji se javljaju naglašavaju značaj porodične sredine u genezi poremećaja kod djece. Ukoliko je opšta atmosfera u porodici takva da postoji međusobno povjerenje, kako između roditelja, tako i između roditelja i djece, najvjerovatnije je da će djeca izrasti u zdrave i integrisane ličnosti. U emotivno hladnoj porodičnoj atmosferi faktori rizika za nastanak emotivno nestabilnih ličnosti neprilagođenog ponašanja su veliki.

¹ Kempe i saradnici ukazuju na sindrom pretučenog djeteta i proširuju stare medicinske definicije uključujući indikatore simptoma zlostavljanja kod djece i roditelja.

Među autorima koji su se bavili ovim problemima kod nas ističu se: (Jašović, 1968; Mikšaj – Todorović, 1993; Hrnčić, 1999; Kuburić, 2001). U posljednjih deset godina nije sprovedeno nijedno opsežno istraživanje koje bi proširilo postojeće teorijske koncepcije u ovoj oblasti. Čini se da važan aspekt porodičnih odnosa (prihvaćenost i odbacivanje djece od strane roditelja) i njihov uticaj na javljanje delinkventnog ponašanja nije na zadovoljavajući način elaboriran i rasvijetljen.

Kako je uloga porodice u razvoju ličnosti primarna, naše istraživanje imalo je za cilj proučavanje važnog aspekta porodičnih odnosa, a to je neadekvatno obavljanje roditeljskih uloga u smislu zlostavljanja i zanemarivanja djece i njihov uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja. U osnovi izbora baš ovako definisane teme leži mnoštvo razloga od kojih bismo izdvojili sljedeće: jedan od razloga leži u konstataciji da zlostavljanje i zanemarivanje djece ima za posledicu poremećaje u ponašanju adolescenata. U Crnoj Gori, koliko nam je poznato, do sada nije bilo istraživanja na ovu temu. To je bio osnovni razlog, osim teorijskih, da ciljevima istraživanja obuhvatamo važne aspekte ovog sociopatološkog fenomena.

U svom pristupu pošli smo od Ronerove teorije roditeljskog prihvatanja – odbacivanja. Da bismo provjerili pretpostavku o uticaju osjećanja odbačenosti djece na javljanje delinkventnog ponašanja, sprovedli smo istraživanje kojim je obuhvaćeno 265 ispitanika. Istraživanje je sprovedeno na dva nezavisna uzorka i to: na uzorku od 115 maloljetnih delinkvenata (eksperimentalni uzorak) i na uzorku od 150 adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja (kontrolni uzorak). Klima u porodici koju stvaraju roditelji operacionalizovana je preko dimenzije emocionalne topline gdje se s jedne strane nalazi prihvaćenost izražena kroz pokazivanje ljubavi, zainteresovanosti za dijete, a na drugom kraju odbačenost koja se ispoljava od djetinjstva. Predmet istraživanja bila je porodična atmosfera i ponašanje roditelja u porodici posmatrano kroz dimenziju prihvaćenosti – odbačenosti djece, gdje s jedne strane imamo prihvaćenost koja se izražava kroz pokazivanje ljubavi i emocionalne topline, zainteresovanosti za dijete, pridavanja djetetu značajnog mjesta u porodici, a s druge strane odbačenost koja se izražava neprijateljstvom, grubim fizičkim kažnjavanjem, zanemarivanjem i ignorisanjem djece. Osnovne hipoteze istraživanja bile su:

Hipoteza A: Pretpostavlja se da će specifičnosti delinkventove procjene roditeljskog ponašanja biti od značaja za izdvajanje dimenzija roditeljskog ponašanja, koje će imati prediktivnu važnost za nastanak delinkventnog ponašanja.

Hipoteza B: Pretpostavlja se da će se procjene roditeljskog ponašanja grupe delinkvenata i grupe adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja statistički značajno razlikovati.

Hipoteza C: Pretpostavlja se da će se procjene vrste i intenziteta psihosocijalnih poremećaja koji su se javljali u periodu djetinjstva grupe delinkvenata i grupe adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja statistički značajno razlikovati.

Zbog ograničenosti prostora ovdje ćemo iznijeti metodologiju u najopštijim crtama i najvažnije rezultate istraživanja.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. Uzorak

Istraživanjem je obuhvaćeno 265 ispitanika. Svi ispitanici istraživanja bili su adolescenti uzrasta od 15 do 18 godina. Istraživanje je sprovedeno na dva nezavisna uzorka. Sa aspekta reprezentativnosti uzoraka riječ je o reprezentativnim uzorcima.

Uzorak maloljetnih delinkvenata (eksperimentalni uzorak) sastojao se od 115 ispitanika, 88 muških i 27 ženskih. Riječ je o prigodnom uzorku. Uzorak su činili maloljetni delinkventi koji se nalaze na evidenciji Centra za Socijalni rad Opštine Podgorica, i to: maloljetni delinkventi kojima je izrečena vaspitna² mjera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva, kao i maloljetni delinkventi kojima je je izrečena zavodska vaspitna mjera. Selekcija maloljetnih delinkvenata je slučajna, te se može reći da je uzorak reprezentativan.

Uzorak adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja (kontrolni uzorak) sastojao se od 150 ispitanika, 78 muških i 72 ženska. Uzorak su činili učenici trećeg i četvrtog razreda srednje turističke škole „Sergej Stanić“ u Podgorici. Riječ je o slučajnom, dvoetapnom uzorku. Kao okvir uzorkovanja prve etape uzet je spisak srednjih škola u Podgorici. Jedinica izbora prve etape bila je škola u kojoj će se vršiti istraživanje. U drugoj etapi birani su razredi u kojima će se vršiti istraživanje. Metodom slučajnog izbora odabrana je srednja turistička škola u Podgorici. Iz ove škole su za uzorak odabrana tri odjeljenja trećeg i dva odjeljenja četvrtog razreda. Broj anketiranih učenika bio je proporcionalan ukupnom broju učenika u toj školi.

2.2. Instrumenti istraživanja

Osnovni instrument istraživanja bio je nestandardizovani upitnik, koji je konstruisan isključivo za potrebe ovog istraživanja, a namijenjen je adolescentima i kontrolne i eksperimentalne grupe za ispitivanje njihovog viđenja i doživljaja prihvaćenosti od strane roditelja. U nedostatku raspoloživog instrumenta koji bi mjerio stepen prihvaćenosti–odbaćenosti djece od strane roditelja, konstruisali smo novi instrument (upitnik) za procjenu adolescentovog viđenja i doživljaja prihvaćenosti od strane roditelja. Kao pomoćni instrumenti za izradu upitnika poslužili su nam model Gradir (Knežević, 1994) i upitnik Pari (E. S. Schaefer and R. Q. Bell, 1958), čije su skale uz manje modifikacije uključene u naše istraživanje.

Verzija upitnika sa kojim smo krenuli u istraživanje prošla je fazu provjere vrijednosti u jednom pilot-istraživanju. Pilot-istraživanje je obavljeno na uzorku od 30 ispitanika (15 maloljetnih delinkvenata i 15 adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja). Trideset ispitanika pilot-istraživanja nije ušlo u

² Postoje tri grupe vaspitnih mjera koje se mogu izreći maloljetnim delinkventima a to su: disciplinske mjere, mjere pojačanog nadzora i zavodske mjere.

konačan uzorak. Na osnovu rezultata obrade pilot-istraživanja, izvršili smo manje korekcije instrumenta, prvenstveno u izmjeni formulacija nekih tvrdnji. Konačnu verziju instrumenta utvrdili smo nakon temeljne analize rezultata pilot istraživanja.

Upitnik se sastoji od 98 pitanja. Pitanja u upitniku su zatvorenog tipa sa izuzetkom tri pitanja koja su otvorenog tipa. Upitnik koji je za ovo istraživanje posebno konstruisan, sastoji se iz osam međusobno povezanih djelova. Upitnik sadrži pitanja o sociodemografskim, socioekonomskim i sociološkim obilježjima ispitanika, kao i pitanje o prisustvu socijalno patoloških pojava među članovima porodice, blok pitanja o tipu vaspitanja, kvalitetu vaspitnih postupaka roditelja, nekonzistentnoj disciplinskoj praksi roditelja, blok pitanja vezanih za komunikaciju sa roditeljima u periodu djetinjstva. (otvorenosti komunikacije, problema u komunikaciji, straha od iznevjeravanja roditelja), kao i pitanja vezanih za bračno-podružne odnose roditelja, fizičke sukobe među roditeljima, sukobe roditelja oko metoda vaspitanja djece. U upitnik su uključene sledeće skale: ordinarna petostepena skala stavova adolescenata o percipiranom ponašanju roditelja na dimenziji emocionalne topline, ordinarna petostepena skala stavova adolescenata o procjeni kvaliteta emocionalnih veza i razmjena sa roditeljima u periodu djetinjstva, skala poremećaja psihosocijalnog razvoja djece.

2.3. Metode obrade podataka

U skladu sa postavljenim ciljem i hipotezama istraživanja primijenjeno je niz univarijantnih i multivarijantnih statističko-matematičkih metoda. Kako je mjerni instrument zasnovan na anketi sa pitanjima otvorenog i zatvorenog tipa, izvršili smo neophodno kodiranje dobijenih vrijednosti, a nakon toga pristupili brojnim ukrštanjima pitanja i odgovora uz primjenu: Hi-kvadrat testa, Kontingencijskog koeficijenta C, Fridmanovog testa, Spirmanovog koeficijenta korelacije, Kramerovog koeficijenta V. Zbog specifičnosti mjernog instrumenta (ankete), u radu su uglavnom dominirale neparametrijske statističke metode (testovi).

U analizi podataka za ovaj rad, tj. za ispitivanje strukturalnih razlika između ispitanika eksperimentalne i kontrolne grupe u stavovima o percipiranom ponašanju roditelja, primijenjena je jednofaktorska analiza varijanse (*Anova*) i kanonička diskriminativna analiza. Za ostalu analizu, koja nije obuhvaćena ovim radom, primijenili smo faktorsku i korelacionu analizu. Pokušaj faktori-zacije usmjeren je na egzaktno utvrđivanje generalnih uzroka devijantnog ponašanja adolescenata, što je u skladu sa osnovnim ciljem i hipotezama istraživanja. U svim mogućim slučajevima primijenjene su univarijantne i multivarijantne parametrijske statističke metode. Statističko-matematička obrada izvršena je po programu SPSS verzija 10.0 na Filozofskom fakultetu u Nikšiću u saradnji sa prof. dr Mihajlom Mijanovićem.

Tok ispitivanja Istraživanje je sprovedeno u periodu od aprila 2004. do juna 2005. godine. Ispitivanje adolescenata eksperimentalne grupe obavljeno je u

periodu od aprila 2004. godine do februara 2005. Ispitivanje adolescenata kontrolne grupe obavljeno je od februara 2005. do juna 2005.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

U ovom dijelu rada biće prikazani i analizirani najvažniji rezultati do kojih smo došli istraživanjem obavljenim u Centru za socijalni rad Opštine Podgorica i Zavodu za vaspitanje i obrazovanje „Ljubović“ u Podgorici.

Skalu varijabli pomoću kojih smo mjerili razlike u stavovima ispitanika eksperimentalne i kontrolne grupe sačinili smo od 20 pitanja iz upitnika (pitanja od 29. do 48. iz upitnika) (1) Ovu skalu podvrgli smo univarijantnoj analizi varijanse, a zatim diskriminativnoj analizi. Kako smo istraživanjem obuhvatili dva nezavisna uzorka, željeli smo da ispitamo da li postoji statistički značajna razlika između ispitanika eksperimentalne i kontrolne grupe u pogledu percipiranog ponašanja roditelja. Pokazalo se da su na oba nivoa analize razlike između ispitivanih grupa na izuzetno visokom stepenu statističke značajnosti. Razlike se pokazuju najizrazitije na multivarijantnom nivou. Na univarijantnom nivou analize, razlike između aritmetičkih sredina grupa na skoro svim navedenim varijablama na izuzetno su visokom nivou statističke značajnosti, jedino su na varijabli 37 (popustljivost majka) na nešto nižem nivou statističke značajnosti. Na oba nivoa analize, univarijantnom i multivarijantnom, na dimenziji zanemarivanje djece od strane oca pokazuje se statistički najznačajnija razlika između kontrolne i eksperimentalne grupe.

3.1. Rezultati jednofaktorske analize varijanse (Anova)

Testiranje značajnosti razlika između aritmetičkih sredina ispitivanih grupa izvršeno je jednofaktorskom analizom varijanse, vodeći računa o varijabilitetu ispitanika kako unutar grupe tako i između njih. U tabeli broj 4. prikazani su rezultati jednofaktorske analize varijanse 20 varijabli iz upitnika, koje su obrađene u okviru SPSS programskog paketa verzija 10.0. Univarijantnom analizom varijanse (*Anova*) utvrdili smo da su sve varijable pojedinačno diskriminativne. Podaci dobijeni na osnovu univarijantnog F-testa pokazuju da su na skoro svim navedenim varijablama razlike između aritmetičkih sredina grupa na izuzetno visokom nivou statističke značajnosti. Jedino na varijabli 37 (popustljivost majka) dobijene razlike između aritmetičkih sredina grupa na nešto su nižem nivou, ali je takođe prisutna statistička značajnost na visokom nivou (tabela br. 4).

Na 19 od 20 posmatranih varijabli: igra sa djecom (oba roditelja), višednevno napuštanje djece (oba roditelja), bezrazložno verbalno kažnjavanje (oba roditelja), fizičko zlostavljanje djece (oba roditelja), fizičko zlostavljanje (majka), fizičko zlostavljanje (otac), strogost (majka), strogost (otac), popustljivost (majka), popustljivost (otac), nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (otac), nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (majka), dijete kao „teret“ (majka),

emocionalna distanciranost (majka), neželjeno dijete (majka), indiferentnost (majka), nedoslednost (majka), neispunjavanje roditeljskih obećanja (oba roditelja), zanemarivanje djece (majka), zanemarivanje djece (otac) pokazale su se statistički visoko značajne razlike između aritmetičkih sredina grupa ($p=0,000$) (tabela br. 4). Na svim navedenim varijablama rezultati delinkvenata znatno su veći od rezultata adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja.

U tabeli³ br. 4 dat je prikaz univarijantne analize varijanse.

Tabela br. 4 Univarijantna analiza varijanse – Anova

Varijabla	Wilksova lambda	F	df 1	df 2	Značajnost Razlika
29. Igra sa djecom (oba roditelja)	0,399	396,197	1	263	0,000
30. Višednevno napuštanje djece (oba roditelja)	0,421	362,338	1	263	0,000
31. Manipulativnost roditelja prema djeci (verbalna agresija)	0,309	588,162	1	263	0,000
32. Fizičko zlostavljanje djece (oba roditelja)	0,332	528,314	1	263	0,000
33. Fizičko zlostavljanje (otac)	0,412	375,751	1	263	0,000
34. Fizičko zlostavljanje (majka)	0,439	335,541	1	263	0,000
35. Strogost (majka)	0,642	146,712	1	263	0,000
36. Strogost (otac)	0,569	199,120	1	263	0,000
37. Popustljivost (majka)	0,969	8,535	1	263	0,004
38. Popustljivost (otac)	0,895	30,700	1	263	0,000
39. Nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (otac)	0,402	391,524	1	263	0,000
40. Nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igi (majka)	0,400	394,366	1	263	0,000
41. Dijete kao „teret“ (majka)	0,537	227,030	1	263	0,000
42. Emocionalna distanciranost (majka)	0,582	188,746	1	263	0,000
43. Neželjeno dijete (majka)	0,646	144,207	1	263	0,000
44. Indiferentnost (majka)	0,572	197,055	1	263	0,000
45. Nedoslednost (majka)	0,572	196,530	1	263	0,000
46. Neispunjavanje roditeljskih obećanja (oba roditelja)	0,417	368,143	1	263	0,000
47. Zanemarivanje djece (majka)	0,380	429,616	1	263	0,000
48. Zanemarivanje djece (otac)	0,253	777,491	1	263	0,000

³ Brojevi pitanja u tabeli odgovaraju brojevima pitanja u upitniku koji je dat u prilogu I na kraju rada.

Na svim navedenim varijablama rezultati delinkvenata su znatno veći od rezultata adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja. Takođe, varijabilitet kod grupe delinkvenata izraženiji je nego kod grupe adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja. Sudeći po veličini koeficijenta F, na dimenziji zanemarivanje djece od strane oca pokazuju se najizrazitije razlike između ispitivanih grupa. Stoga ćemo u daljoj analizi rezultata posebno interpretirati ovu dimenziju.

Značajnost razlika između aritmetičkih sredina ispitivanih grupa, dobijena na osnovu t-testa, uzeta je kao osnov provjere druge hipoteze i analize rezultata. Druga hipoteza istraživanja, koja se odnosila na očekivanje da će eksperimentalna grupa pokazati značajne razlike u odnosu na kontrolnu u pravcu negativnije percepcije roditeljskog ponašanja, pokazala se tačnom na svim varijablama.

3.2. Rezultati diskriminativne analize

Problem značajnosti razlika između eksperimentalne i kontrolne grupe moguće je preformulisati u smislu traženja razlika, a na osnovu poznavanja varijabli, linearne funkcije koja maksimalno razdvaja grupe i njihove statističke evaluacije. Na taj način dobija se uvid u kvalitet odnosa između varijabli istraživanja. Tek upoznavanjem latentnog sadržaja dimenzija koje maksimalno razdvajaju grupe, moguće je govoriti o stvarnoj strukturi razlika između grupa.

Diskriminativnoj analizi podvrgnut je isti set od 20 varijabli kao i u prethodnoj jednofaktorskoj analizi varijanse (pitanja od 29. do 48. iz upitnika) (1). Diskriminativnu analizu primijenili smo na oba uzorka iz našeg istraživanja. Kako naše istraživanje uključuje dva nezavisna uzorka, izdvaja se jedna zajednička diskriminativna funkcija. Analizom zajedničke diskriminativne funkcije ustanovili smo da ona maksimalno razdvaja grupu delinkvenata od grupe adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja. Pokazalo se da se dobija jedna zajednička diskriminativna funkcija izuzetno visoke diskriminativne moći i nivoa značajnosti ($p=0.000$) (vidjeti tabelu br. 5).

Visina karakterističnog korijena $\lambda=8,487$ i koeficijenta kanoničke korelacije $R=0,946$ testirana je preko χ^2 testa, gdje je utvrđena visoka statistički značajna generalna razlika između kontrolne i eksperimentalne grupe. Kanonička korelacija između skupa varijabli i varijable grupisanja visoka je i iznosi $R=0,946$. Visoka vrijednost koeficijenta kanoničke korelacije govori o visokoj diskriminativnoj moći navedene funkcije. Wilksova Lambda iznosi 0,105. Značajnost Wilksove Lambde procijenjena je hi-kvadrat testom $\chi^2 = 569,37$ (tabela br. 5). Razlika između grupe delinkvenata i grupe adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja na izuzetno je visokom nivou statističke značajnosti, što se može zapaziti iz matrice⁴ strukture zajedničke diskriminativne funkcije (vidjeti tabelu br. 7).

⁴ Diskriminativna funkcija se ovdje slobodnije interpretira kao diskriminativni faktor

Tabela br. 5 Koeficijent kanoničke diskriminativne funkcije, svojstvena vrijednost, Wilksove Lambde i značajnost hi-kvadrat testa

Funkcija	Svojstvena vrijednost	Procenat varijanse	Kanonička korelacija	Wilksova Lambda	Hi-kvadrat	df	Značajnost
1	8,487	100,0	0,946	0,105	569,37	20	0,000

U pogledu vrijednosti diskriminativne funkcije u tački središta grupa (grupni centroidi) zapaža se da grupe nisu simetrične oko nule (-3,315 eksperimentalna i 2,541 kontrolna, što govori da diskriminacija nije simetrična (tabela br. 6).

Tabela br. 6 Standardizovani koeficijenti kanoničke diskriminativne funkcije, evaluirani kroz centroide vrijednosti grupa

Grupa	Funkcija 1
1	-3,315
2	2,541

Iz tabele br. 6. zapaža se da funkcija značajno diskriminira delinkvente od adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja. Ovaj nalaz je u skladu sa našim prethodnim zaključcima da maloljetni delinkventi negativnije percipiraju roditeljsko ponašanje.

Rezultati dobijeni diskriminativnom analizom pokazuju da je ukupna diskriminacija varijabli visoka. U daljoj analizi željeli smo da ispitamo koje pojedinačne varijable najbolje diskriminiraju grupe. Konvencionalno smo kao značajna opterećenja u matrici strukture diskriminativne funkcije odredili vrijednosti iznad 0,400 (tabela br. 7).

Varijable koje najbolje diskriminišu grupe su :

- zanemarivanje djece (otac) (0,590),
- bezrazložno verbalno kažnjavanje (oba roditelja) (0,513),
- fizičko zlostavljanje djece (oba roditelja) (0,487),
- zanemarivanje djece (majka) (0,439),
- igra sa djetetom (oba roditelja) (-421),
- nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (majka) (0,420),
- nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (otac) (0,419),
- fizičko kažnjavanje (otac) (0,410),
- neispunjavanje obećanja (oba roditelja) (0,406),
- višednevno napuštanje djece (oba roditelja) (0,403).

Na zajedničkoj diskriminativnoj funkciji izdvojilo se deset varijabli. Ostalih deset varijabli koje se nisu izdvojile vezane su za fizičko zlostavljanje od strane oca, doživljavanje djece kao „tereta“ (majka), strogost oca, indiferent-

nost majke, nedoslednost majke, emocionalnu ravnodušnost majke, strogost majke, popustljivost oca i popustljivost majke. Relativno blizu granične vrijednosti od 0,400 nalazi se varijabla koja opisuje fizičko zlostavljanje od strane oca (tabela br. 7). Najmanju diskriminativnu moć imaju sledeće varijable: popustljivost (majka), popustljivost (otac), neželjeno dijete (majka).

Na osnovu prezentiranih opterećenja na diskriminativnoj funkciji možemo zaključiti da se maloljetni delinkventi od ispitanika eksperimentalne grupe razlikuju po tome što znatno češće percipiraju da su u periodu djetinjstva bili zanemareni od oca, bezrazložno verbalno kažnjavani od strane oba roditelja, fizički zlostavljani od strane oba roditelja, zanemareni od strane majke, frustrirani u zadovoljenju potreba, višednevno napuštani, lišeni roditeljskih obećanja.

Tabela br. 7 Matrica strukture i standardizovani koeficijenti kanoničke diskriminativne funkcije

Varijabla	* Funkcija 1	** Funkcija 1
48. Zanemarivanje djece (otac)	0,590	-0,473
31. Manipulativnost roditelja prema djeci (verbalna agresija)	0,513	0,110
32. Fizičko zlostavljanje djece (oba roditelja)	0,487	- 0,109
47. Zanemarivanje djece (majka)	0,439	0,370
29. Igra sa djecom (oba roditelja)	0,421	0,090
40. Nedovoljno vremena posvećenog igri sa djecom (majka)	0,420	0,102
39. Nedovoljno vremena posvećenog igri sa djecom (otac)	0,419	0,147
33. Fizičko zlostavljanje (majka)	0,410	0,214
46. Neispunjavanje obećanja (oba roditelja)	0,406	0,204
30. Višednevno napuštanje djece (oba roditelja)	0,403	-0,006
34. Fizičko zlostavljanje djece (otac)	0,388	0,267
41. Dijete kao „teret“ (majka)	0,319	0,218
36. Strogost (otac)	0,299	-0,120
44. Indiferentnost (majka)	0,297	0,225
45. Nedoslednost (majka)	0,297	0,095
42. Emocionalna ravnodušnost (majka)	0,291	-0,202
35. Strogost (majka)	0,256	0,034
43. Neželjeno dijete (majka)	0,254	0,140
38. Popustljivost (otac)	-0,117	0,000
37. Popustljivost (majka)	-0,062	0,110

* Korelacioni koeficijenti varijabli i zajedničke diskriminativne funkcije

** Standardizovani koeficijenti kanoničke diskriminativne funkcije

Teško je interpretirati ovu iscrpno datu analizu varijabli roditeljskog ponašanja, stoga ćemo akcenat staviti na tri najvažnije. Za interpretaciju smo odredili tri varijable sa najvećim opterećenjima, a to su: zanemarivanje djece (otac) (0,590), bezrazložno verbalno kažnjavanje djece (oba roditelja) (0,513), fizičko zlostavljanje (oba roditelja) (0,487). Budući da su opterećenja na diskriminativnoj funkciji dosta visoka kod sve tri varijable, možemo istaći njihovu prediktivnu važnost u nastanku delinkvencije. Rezultati diskriminativne analize pokazuju da varijabla 'očevo zanemarivanje' ima najveću diskriminativnu moć, dok je varijabla 'bezrazložno verbalno kažnjavanje djece' sledeća po snazi uticaja. Relativno niska opterećenja na ostalih sedam varijabli ne ukazuju na čvršće strukturalne razlike koje bi imale veliku prediktivnu vrijednost. Ove varijable više treba shvatiti kao moguće tendencije, nego npr. kao pouzdane socijalno-dijagnostičke indikatore.

3.2.1. Zanemarivanje djece (otac)

Zanemarivanje djece od strane oca jeste najdiskriminativnija dimenzija našeg istraživanja. Ova dimenzija ima istovremeno i najveću participaciju i najveću korelaciju sa zajedničkom diskriminativnom funkcijom. Njena participacija u zajedničkoj diskriminativnoj funkciji iznosi (0,590), dok je njena korelacija (0,478). Na njoj se pokazuje najveća značajnost razlika između ispitivanih grupa (vidjeti tabelu br.7, str. 12).

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da se u pogledu percipiranog roditeljskog ponašanja na dimenziji zanemarivanja⁵ djece od strane oca ispitanici eksperimentalne i kontrolne grupe statistički značajno razlikuju. Razlika je na izuzetno visokom nivou statističke značajnosti ($\chi^2 = 202,41$, $df = 4$, $p = 0,000$). Od ukupno 115 maloljetnih delinkvenata, najveći broj njih – 81 (70,43 %), u potpunosti se slaže sa tvrdnjom da su u periodu djetinjstva bili zanemareni od oca, 19 (16,52%) se uglavnom slaže, 6 (5,21%) djelimično, 9 (7,8%) se uglavnom ne slaže, dok se nijedan ispitanik u potpunosti ne slaže. Za razliku od ispitanika eksperimentalne grupe, najveći broj ispitanika kontrolne grupe, i to 121 (80,66%), u potpunosti se ne slaže sa tvrdnjom da su u periodu djetinjstva bili zanemareni od strane oca, 15 (10,00%) uglavnom se ne slaže, 7(4,88%) neutralno, 2 (1,33%) uglavnom se slažu, dok se 5 (3,33%) u potpunosti slaže. Dobijeni rezultati pokazuju da maloljetni delinkventi značajno češće percipiraju svoje očeve kao odsutne, okrutne i zanemarujuće, nego ispitanici kontrolne grupe. Delinkventi doživljavaju svoje očeve kao emocionalno ravnodušne, nezainteresovane, oslobođene svake odgovornosti za dijete. Značajno veći rezultati kod ispitanika eksperimentalne grupe potvrđuju da se ne radi samo o prirodi odnosa otac–sin koji bi sami po sebi bili antagonistički već da u odnosu između oca i djece u delinkventnim porodicama ima nečeg nezdravog.

⁵ Riječ je o obliku zanemarivanja djece koji smo definisali kao socijalno zanemarivanje. O ovom obliku zanemarivanja bilo je više riječi u dijelu rada koji se tiče faktorske analize. Ovaj oblik zanemarivanja uključuje sledeće postupke: neadekvatan nadzor, nekontrolisanu socijalizaciju (izloženost neprimjerenim vaspitnim uticajima), napuštanje djece, emocionalno zanemarivanje djece.

Na pitanje „Kakve su osobe prema tvojoj procjeni tvoji roditelji a) majka, b) otac?“ (pitanje 57. iz upitnika) (1), u 64% slučajeva otac je negativno ocijenjen. Međutim, relativno visok procenat i ambivalentnih stavova prema ocu, tj. 36% vjerovatno krije i dosta negativnih ili sasvim emocionalno hladnih odnosa, gdje se više konstatuje postojanje oca, nego što se on prihvata. Neki od odgovora ispitanika iz kojih se mogao naslutiti negativan stav prema ocu bili su:

- „Nikad me nije zagrlio i dao mi podršku“;
- „Lažljiv, lukav, nesposoban“;
- „Alkoholičar, neodgovoran, nije vodio računa o mojim potrebama“;
- „Ravnodušan prema ženi i djeci“;
- „Lažljiv, ne ispunjava obećanja, mrzi djecu, voli alkohol“;
- „Alkoholičar pun grubosti, svađalica, prebacuje krivicu na majku“;
- „Naivan, slabašan, osoba koju drugi koriste“.

U odnosu na pol utvrdili smo da maloljetni prestupnici češće percipiraju zanemarivanje od strane oca u periodu djetinjstva, nego maloljetne prestupnice. Međutim, iako prestupnici češće percipiraju zanemarivanje od strane oca, razlika ne dostiže stepen statističke značajnosti. ($\chi^2 = 0,39$, $df = 4$, $p = 0,94$). Naši nalazi upućuju na važnost odnosa sa ocem, naročito kada su u pitanju maloljetni prestupnici. Veći je efekat negativnog odnosa oca na ponašanje sinova, nego na ponašanje kćeri. Čak i kada je emocionalni odnos sa majkom nije negativan, postojanje neprijateljstva od strane oca povećava rizik za nastanak agresivnih obrazaca ponašanja kod sinova. Posebno je značajna uloga oca u procesu identifikacije muškog djeteta sa osobom istog pola. Poistovjećivanje dječaka sa ocem je u vezi sa stvaranjem osjećaja pripadnosti sopstvenom polu, usvajanjem muške uloge i oblika ponašanja u vezi sa tom ulogom. Međutim, često napuštanje porodice i djece od strane oca, neadekvatan nadzor, otežava proces identifikacije, koji se smatra najvažnijim momentom socijalizacije.

Učestalo percipiranje maloljetnih delinkvenata da su u periodu ranog djetinjstva bili zanemarivani od strane oca može se objasniti time što u 51% slučajeva maloljetni delinkventi iz našeg uzorka potiču iz porodica očeva alkoholičara. Očevi delinkvenata su u većini slučajeva bili jedini članovi sa problemom alkoholizma. Očev alkoholizam dovodio je do poremećaja emocionalnih relacija među članovima porodice i stvarao se hladan i labav emotivni odnos između oca i djece. Djeca su osjećala ljutnju, bijes, odbačenost, povrijeđenost, izolovanost. Sputavanje ispoljavanja povrijeđenosti i bijesa, posebno prema ocu u periodu djetinjstva, dovodi do ispoljavanja agresivnog ponašanja prema okolini u periodu adolescencije.

Zanemarivanje maloljetnih delinkvenata od strane oca u periodu djetinjstva možda je i najinteresantniji rezultat našeg istraživanja koji se ne potvrđuje u stranim istraživanjima. U većini stranih istraživanja se više naglašava značaj fizičke agresivnosti oca u razvoju poremećaja u ponašanju kod djece (Patterson i saradnici, 1992, Kashani i saradnici, 1998). Nalaz dobijen našim istraživanjem ukazuje na kulturološke specifičnosti naše populacije i tradicionalističke obrasce ponašanja, gdje društvo zauzima tolerantan stav prema očevima, naročito očevima vanbračne djece. Oni bivaju oslobođeni svake odgovornosti za dijete.

3.2.2. Manipulativnost roditelja prema djeci (verbalna agresija)

Dimenzija manipulativnost roditelja prema djeci, koja mjeri stepen verbalne agresije roditelja, takođe visoko definiše zajedničku diskriminativnu funkciju. Njena participacija u zajedničkoj diskriminativnoj funkciji iznosi (0,51) (tabela br.7, str. 12). Njena korelacija sa zajedničkom diskriminativnom funkcijom iznosi (0,11) (tabela br. 7). Na ovoj dimenziji se pokazuje visoka statistička značajnost razlika između eksperimentalne i kontrolne grupe ($p=0,000$) (vidjeti tabelu br.7, str. 12). Na ovoj dimenziji maloljetni delinkventi pokazuju znatno više rezultate u odnosu na adolescente društveno prihvatljivog ponašanja. Ako se posmatraju rezultati na dimenziji verbalne agresije odvojeno od ostalih rezultata, moglo bi se zaključiti da verbalna agresija karakteriše roditelje maloljetnih delinkvenata, dok kod roditelja adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja ona nije izražena.

Maloljetni delinkventi značajno češće percipiraju verbalnu agresivnost roditelja nego ispitanici kontrolne grupe ($\chi^2= 195,074$, $df = 4$, $p= 0,000$). Od ukupno 115 maloljetnih delinkvenata njih 24 (20,86%) procjenjuje da su u periodu djetinjstva veoma često bez razloga bili verbalno kažnjavani od strane roditelja, 50 (43,47%) često, 18 (15,65%) povremeno, 20 (17,39%) rijetko i 3 (2,60%) nikada. Za razliku od ispitanika eksperimentalne grupe većina ispitanika kontrolne grupe – 76,6%, procjenjuje da nikada nisu bili izloženi verbalnoj agresiji od strane roditelja. Pokazuje se da adolescenti društveno prihvatljivog ponašanja u malom broju slučajeva procjenjuju verbalnu agresivnost roditelja. Nasuprot njima, maloljetni delinkventi procjenjuju izrazitu verbalnu agresivnost roditelja, a svoje odnose sa oba roditelja kao veoma problematične.

Analizom dobijenih rezultata ustanovili smo da je verbalna agresivnost koja se javlja kod roditelja maloljetnih delinkvenata čest vid usmjeravanja dječijeg ponašanja. Verbalna agresivnost roditelja prema djeci dio je opisa nekonzistentne disciplinske prakse roditelja. Manipulativnost roditelja prema djeci, tj. verbalna agresivnost, može se objasniti nedostatkom roditeljskog samopouzdanja i neželjenošću djece, naročito od strane majke. Majka koja doživljava dijete kao „teret“ brigu o djetetu shvata kao nametnutu i neprijatnu obavezu. Sklona je da otvoreno kritikuje dijete i nameće mu brojne zahtjeve. Verbalno kažnjavanje ne prati objašnjenje krivice, što je nepovoljnija okolnost samog kažnjavanja. Učestalo kritikovanje, omalovažavanje, potcjenjivanje, ismijavanje, loše utiču na razvoj djeteta. Kod djece se javljaju sumnje u sopstvene snage i stvara osjećaj manje vrijednosti. Preko iskrivljenih poruka djeca se uče lažima, sarkazmu, agresiji. Uvrede koje su nanijete djeci internalizuju se, te djeca doživljavaju sebe kao loše, glupe. Izražena emotivna udaljenost roditelja od djece ne dozvoljava zadovoljenje dječije potrebe za ljubavlju, pažnjom i naklonošću. Dijete ne osjeća da pripada roditeljima i u svojoj kući može da se osjeća napušteno. Postaje agresivno usljed frustracija izazvanih manipulativnim odnosom roditelja. Djeca se brane od roditeljskog pritiska na taj način što postaju hiperaktivna i ispoljavaju poremećaje u ponašanju.

Manipulativan odnos roditelja prema djeci stvara kod djece nesposobnost za uspostavljanje trajnih emotivnih veza, neprijateljstvo prema užoj sredini, pristrasnost u procjenjivanju osoba i postupaka. Zbog nestalnog ponašanja roditelja, djeca gube povjerenje u druge osobe. Nepovjerljiva i plašljiva, lako dolaze u sukob sa vršnjacima. Djeca koja u periodu djetinjstva bivaju izložena verbalnoj agresiji roditelja mogu pribjeći samokažnjavanju, što se manifestuje kroz namjerno kršenje društvenih normi. Ovakva djeca teško vjeruju da mogu biti od koristi drugima, da mogu zadobiti njihovu ljubav i poštovanje. Ona su hladna i često agresivna. Sa uvjerenjem da su iznevjerila roditeljska očekivanja djeluju nesvrshodno, a često i asocialno, bježe od kuće, škole i postaju delinkventi.

Analizom dobijenih podataka ustanovili smo veći negativni uticaj verbalne od fizičke agresije roditelja. Sudeći po veličini koeficijenta korelacije i veličini koeficijenata standardizacije (vidjeti tabelu br. 7, str. 12), ova varijabla se pokazuje kao značajnija u definisanju zajedničke diskriminativne funkcije u poređenju sa varijablom fizičko zlostavljanje djece. Efekat fizičke agresije na psihosocijalne probleme djece posredovan je verbalnom agresijom, koja ima veći uticaj na razvoj problema djece.

Dobijeni rezultati pokazuju da izražena manipulativnost roditelja prema djeci, tj. verbalna agresivnost u periodu djetinjstva, ima značajnu prediktivnu vrijednost, tj. omogućava predviđanje kasnijeg delinkventnog ponašanja. Ovi nalazi našeg istraživanja saglasni su sa rezultatima empirijskog istraživanja Barbera i saradnika (Barber, 1996: 3296–3319). Barber smatra da se izloženost psihičkom nasilju putem roditeljskih kritika i verbalne agresivnosti pokazuje važnim prediktorom eksternaliziranih (agresivnost prema vani) i internaliziranih (agresivnost prema unutra) problema (Barber, 1996: 3310).

Novija istraživanja naglašavaju potrebu zasebnog posmatranja percepcije verbalne agresivnosti majke i oca, naglašavaju različitost socijalizatorskih iskustava koja djeci pružaju majka i otac, pa je i odnos ćerki i sinova s majkom i ocem različit.

3.2.3. Fizičko zlostavljanje djece (oba roditelja)

Pokazuje se da zajedničku diskriminativnu funkciju visoko definiše i varijabla fizičko zlostavljanje djece od strane oba roditelja, koja mjeri stepen fizičke agresije roditelja prema djeci. Na njoj se pokazuje izuzetno visoka statistička značajnost razlika između eksperimentalne i kontrolne grupe. Struktura matrice diskriminativne funkcije pokazuje da je pojedinačno učešće ove varijable u zajedničkoj diskriminativnoj funkciji dosta visoko i iznosi (0,487). Međutim koeficijent korelacije sa zajedničkom diskriminativnom funkcijom nešto je manji i iznosi (-0,109). Takodje, nosilac je i visokog varijabiliteta u rezultatima (vidjeti tabelu br. 7, str. 12). Ova varijabla ukazuje na neadekvatne odnose roditelja i djece, naročito dijade otac–sin.

Analizom dobijenih rezultata ustanovili smo da maloljetni delinkventi iz našeg uzorka značajno češće percipiraju roditelje kao fizički agresivne, emo-

tivno hladne, nego ispitanici kontrolne grupe koji ih doživljavaju kao veoma emotivno tople. Od ukupno 115 maloljetnih delinkvenata njih 33 (28,69%) procjenjuje da su u periodu djetinjstva bili veoma često fizički zlostavljani od strane oba roditelja, 49 (42,60%) često, 13 (11,30%) povremeno, 16 (13,91%) rijetko i 4 (3,47%) nikada. Za razliku od ispitanika eksperimentalne grupe, najveći broj ispitanika kontrolne grupe i to 104 (69,33%) procjenjuje da nikada nisu bili fizički zlostavljani od strane roditelja, 38 (25,33%) rijetko i 8 (5,33%) povremeno. Razlike među grupama su na izuzetno visokom nivou statističke značajnosti ($\chi^2=6,31$, $df=4$, $p=0,000$). Ovaj statistički podatak daje nam za pravo da sa sigurnošću od 100% tvrdimo da se adolescenti eksperimentalne i kontrolne grupe stvarno razlikuju po percipiranom ponašanju roditelja na dimenziji fizičke agresivnosti. Na osnovu ovoga možemo procijeniti da maloljetni delinkventi doživljavaju svoje roditelje kao emotivno hladne i bez ljubavi, što kod njih izaziva osjećanje odbačenosti.

Maloljetni delinkventi percipiraju da su u periodu djetinjstva bili značajno češće fizički zlostavljani od strane oca nego od strane majke. Od ukupno 115 maloljetnih delinkvenata njih, 40 (34,8%) bilo je veoma često zlostavljano od strane oca, 31 (27,0%) često, 10 (8,7%) povremeno, 19 (16,5%) rijetko i 15 (13%) nikada. Pokazuje se da delinkventi procjenjuju ponašanje oca kao agresivno i nepredvidivo. Nasuprot tome, ispitanici kontrolne grupe ne procjenjuju ponašanje oca kao neadekvatno, niti procjenjuju postojanje problema u komunikaciji sa ocem. U nedelinkventnoj grupaciji otac je prihvaćen znatno češće, u 84% slučajeva.

Kada je u pitanju majka, njih 18 (15,6%) procjenjuje da su u periodu djetinjstva bili veoma često fizički zlostavljani od strane majke, 40 (34,7%) često, 21 (18,26 %) povremeno, 20 (17,4%) rijetko i 16 (13,9%) nikada. Ako se ovome doda podatak da se u 53 % slučajeva ispitanici eksperimentalne grupe slažu sa tvrdnjom „Majka je pružala više ljubavi od oca“ (pitanje 67. iz upitnika) (1), može se zaključiti da je kod delinkvenata izražen ambivalentan stav prema majci. Oni doživljavaju svoje majke istovremeno kao emotivno tople i agresivne. Neki od odgovora ispitanika na pitanje: „Kakve su osobe prema tvojoj procjeni tvoji roditelji: a) majka“ (pitanje 57 iz upitnika), iz kojih se mogao naslutiti ambivalentan stav prema majci, bili su:

- „Moja majka je histerična, brižna i snalažljiva“;
- „Moja majka je stroga, hladna, ljuta, ali iskrena“;
- „Moja agresivna kad je pod alkoholom, ali nije loša ponekad“;
- „Stalno nervozna, udara me, više, ali volim je“;
- „Opasna, ljuta, ali borbena i sposobna žena“.

Kako je ovakav stav naglašeniji kod ispitanika muškog pola, to se može objasniti većom emotivnom vezanošću sinova za majku. Strah od gubitka majčine ljubavi ima latentno značenje emotivne vezanosti. Ovaj rezultat dobijen našim istraživanjem možda je jedan od interesantnijih jer ukazuje na kulturalne specifičnosti naše populacije i ne potvrđuje se u većini stranih istraživanja. Grubost muževa u intimnim odnosima sa suprugama izaziva kod njih odbojnost

koju supruge nastoje kompenzovati emotivnom vezanošću za sebe naročito muške djece i svojom popustljivošću.

Analizom dobijenih podataka ustanovili smo da većina maloljetnih delinkvenata potiče iz multiproblemskih porodica čija je osnovna karakteristika izrazito prisustvo socijalno-patoloških pojava u njima. U roditeljskim porodicama delinkvenata nailazili smo na sljedeće patološke manifestacije: alkoholizam oca, gubitak roditelja (smrću, razvodom), siromaštvo, duševne bolesti, svađe i tuče među roditeljima, suicid. Od svih navedenih patoloških manifestacija najizraženiji je alkoholizam oca i svađe i tuče među roditeljima. Nezadovoljavajuće ponašanje roditelja u očima delinkventa u smislu fizičkog zlostavljanja, može biti odraz poremećaja bračno-porodičnih odnosa. Stoga se fizičko zlostavljanje djece može objasniti poremećenim bračno-porodičnim odnosima i agresijom koju stvara hronični bračni konflikt koji se ispoljava kroz svađe i sadomazohističke relacije.

Delinkventi u 64% slučajeva percipiraju učestalo javljanje svađa i tuča među roditeljima u periodu djetinjstva. Relativno visoka korelacija koju smo dobili između bračno-porodičnih sukoba i fizičkog zlostavljanja djece ukazuje da su učestale svađe i sukobi doveli do učestalog fizičkog zlostavljanja djece.(1)

Budući da većina delinkvenata potiče iz srednje imućnih porodica, a patrijarhalna struktura porodice se više zadržava kod nižih radničkih slojeva, u ovim porodicama supruge u većini slučajeva nisu saglasne sa odlukama muža i istupaju protiv njih otvoreno, u ovim porodicama dolazi do otvorenijeg suprotstavljanja majke očevom autoritetu. U ovakvim situacijama otac gubi autoritet što dovodi do svađa i tuča među roditeljima. Gubitak očevog autoriteta može biti djelimično uslovljen i njegovim neuspjehom u vaspitanju djece zbog neadekvatne disciplinske prakse. Roditelji bračnu anksioznost prenose na djecu. Agresivno roditeljsko ponašanje kod djece stvara neprijateljski stav, agresiju. Sputavanje ispoljavanja povrijeđenosti ili bijesa prema roditeljima vodi ka ispoljavanju agresivnog ponašanja prema vani, često prema vršnjacima i stvarima. Prestupi koji se javljaju u adolescentnom periodu mogu biti posljedica uzdržavane agresije prema članovima porodice.

Nalazi do kojih smo došli u skladu su sa rezultatima mnogih istraživanja (Mc Cord, Mc Cord, 1959; Bennett, 1960; Glueck, Glueck, 1970; Paterson i sar., 1992, po Hrnčić, 1996) koja ukazuju da je nekonzistentno disciplinovanje sa fizičkim kažnjavanjem bitan prediktor delinkvencije.

Zaključna razmatranja

Fokus rada bilo je istraživanje roditeljskog prihvatanja – odbacivanja djece u periodu ranog djetinjstva i njihovog uticaja na javljanje delinkventnog ponašanja. Tražili smo i odgovor na pitanje koje osobnosti percipiranog roditeljskog ponašanja diferenciraju maloljetne delinkvente od adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja.

Druga hipoteza našeg istraživanja, koja se odnosila na očekivanje da će se pokazati statistički značajne razlike između ispitanika eksperimentalne i kontrolne grupe u pogledu percipiranog ponašanja roditelja, pokazala se tačnom. Utvrđene su statistički visoko značajne razlike između ispitivanih grupa. U okviru analize razlika između ispitanika eksperimentalne i kontrolne grupe u pogledu percipiranog ponašanja roditelja utvrđeno je da zanemarivanje djece od strane oca, manipulativnost roditelja prema djeci (verbalna agresija) i fizičko zlostavljanje od strane oba roditelja imaju najveću prediktivnu važnost u nastanku delinkvencije. Dimenzija zanemarivanje djece od strane oca ima najveću diskriminativnu moć. Posebna pažnja posvećena je možda najinteresantnijem nalazu našeg istraživanja, zanemarivanju maloljetnih delinkvenata od strane oca. Ovaj nalaz nije u saglasnosti sa rezultatima većine stranih istraživanja i ukazuje na kulturalne specifičnosti naše populacije. Pokazalo se da maloljetni delinkventi znatno češće percipiraju zanemarivanje od strane oca nego ispitanici kontrolne grupe. Rezultati pokazuju da je takva procjena naročito prisutna kod delinkvenata koji potiču iz porodica očeva alkoholičara. U vezi sa ovim rezultatima može se dovesti značajna emotivna vezanost sinova za majku koja je takođe utvrđena našim istraživanjem. Distanciranost oca iz porodice jača dijadu majka–sin. Međutim, veća emotivna vezanost sinova za majku ne znači manji konflikt sa majkom.

Rezultati istraživanja koji se odnose na fizičko zlostavljanje od strane oba roditelja pokazuju da maloljetni delinkventi učestalije percipiraju fizičko zlostavljanje od strane oba roditelja nego ispitanici kontrolne grupe. Ono što je interesantno u našim rezultatima jeste neslaganje iste grupacije (eksperimentalne) u odnosu na pol u pogledu percipiranog ponašanja roditelja na dimenziji agresivnosti. Analize rezultata pokazuju veći efekat negativnog odnosa sa ocem na ponašanje sinova nego na ponašanje kćeri. Maloljetni prestupnici učestalije percipiraju fizičko zlostavljanje od strane oca nego maloljetne prestupnice. Naši nalazi upućuju na zaključak o važnosti odnosa sa ocem kada su u pitanju maloljetni prestupnici. Očevi imaju značajnu ulogu u procesu identifikacije muškog djeteta sa osobom istog pola, jer se kasnije preuzimanje uloga u društvu zasniva na očevom modelovanju. Ovaj nalaz upućuje na potrebu za stvaranjem specifičnih pristupa u praktičnom radu sa očevima. Ono što je takođe interesantno neslaganje rezultata u okviru grupe maloljetnih delinkventa kada je u pitanju otac. Maloljetni delinkventi procjenjuju svog oca kao agresivnog i nepredvidivog. S druge strane, ne procjenjuju loš kvalitet odnosa sa njim.

Analiza dobijenih rezultata pokazala je da se znatno češće javlja osjećanje odbačenosti od roditelja kod maloljetnih delinkvenata nego kod adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja. Rezultati našeg istraživanja sugerišu da su roditeljski postupci prema djeci u periodu ranog djetinjstva od ključne važnosti za nastanak delinkventnog ponašanja u adolescentnom dobu. Ovakvi rezultati daju osnovu za zaključak da postoji povezanost između prihvaćenosti djece u porodici i delinkventnog ponašanja u adolescentnom dobu.

Dobijene razlike između ispitivanih grupa ukazuju na potrebu stvaranja specifičnih pristupa u prevenciji i tretmanu ovih problema. Za još detaljniji uvid

u ovu problematiku i evaluaciju rezultata našeg istraživanja potrebna su dugotrajnija, čvrsto metodološki zasnovana istraživanja svih porodičnih odnosa. Naše istraživanje pokazuje da je transfer znanja i iskustva između institucija krivičnog postupka i institucija socijalne zaštite, ne samo opravdan već i nužan u radu sa adolescentima sa problemima.

L i t e r a t u r a

1. Vujović, Tatjana, Uticaj roditeljskog zlostavljanja i zanemarivanja djece na javljanje delinkventnog ponašanja, Magistarski rad, Filozofski fakultet, Univerzitet Crne Gore, 2006.
2. Ann Booker, Loper. (2000), *Femile juvenile delinquency*, Risk Factors and promising interventions, Institute of Law, Psychiatry, Public Policy, University of Virginia.
3. Banjanin-Đuričić, N. (1998), *Udarac po duši*, Sociološka studija zlostavljanja djece u porodici, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
4. Barber, B. K. (1996), *Parental psichological control : Revisiting a neglected construct*. Child Development, 67, 3296–3319.
5. Đukanović, B. (1979), *Alkoholizam i porodica*, Privredna štampa, Beograd.
6. Ekermen, V. N. (1987), *Psihodinamika porodičnog života, dijagnoza i liječenje porodičnih odnosa*, Grafički zavod, Podgorica.
7. English, D. J. (1998), *The Extent and Consequences of Child Maltreatment*, u: The Future of Children, Protecting Children from abuse and Neglect, Vol. 8, Number 1, 39–53.
8. Gassner S. Murray, E. (1999), *Dominance and Conflict in the interactions between parents of normal and neurotic children*. u: Journal of abnormal Psihology, Vol. 74, No. 1, 33–41.
9. Hrnčić, J. (1999), *Delinkvent ili pacijent*, Zadužbina Andrejević, Beograd.
10. Hrnčić, J. (1996), *Karakteristike funkcionisanja porodica maloljetnih delinkvenata*, u: Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju, 3, 1–2, str. 356–372, Filozofski fakultet, Beograd.
11. Košiček, M. (1989), *Antiroditelji*, Svjetlost, Sarajevo.
12. Knežević, G. (1994a), *Mjerenje i porodično funkcionisanje – predlog novog instrumenta*. u: Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju, br. 1, str. 251–257, Filozofski fakultet, Beograd.
13. Kuburić, Z. (2001), *Porodica i psihičko zdravlje djece*, Čigoja štampa Beograd.
14. Larry Siegel, Joseph Sena, (2000) *Juvenile Delinquency: Theory, Practice, Law, Seventh Edition*, National Center for Juvenile Justice, Washington.
15. Marcia J. E. (1966), *Development and validation of ego identity status*, u: Journal of Personality and Social Psychology, br. 3, str. 55–58.
16. Meda Chesney Lind / Randall G.Shelden, (1998), *Girls delinquency and juvenile justice*, u: The criminal justice system and Women, eds. Barbara R. Pruse and Nataly J. Sokoloff, pp. 71–78. New York: Mc Graw – Hill.
17. Mijanović, M. (2000), *Izbor statističkih metoda*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica.
18. Mijanović, M. (1993), *Primjena χ^2 testa u sociološkim istraživanjima*, u: Luča, Časopis za filosofiju i sociologiju br. 1, str. 115–122, Filozofski fakultet, Nikšić.
19. Milosavljević, M. (1998), *Nasilje nad djecom*, Fakultet političkih nauka, Beograd.

20. Opačić, G. (1995), *Ličnost u socijalnom ogledalu*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
21. Patterson G. R., Reid J. R., Dishion, T. J. (1992), *Antisocijal Boys*. u: A social internacional Approach, Vol. 4, Castalia Publising Company, Eugene.
22. Rohner R. P. (1984), *Handbook for the study of parental Acceptance and rejection*, Meassurement of parental Acceptance – Rejection Center for the study of parental Acceptance and Rejection, CT, 06268, USA.
23. Roner E. C., Roner R. P & Roll S. (1980), *Perceived parental acceptance – rejection and children's reported behavioral dispositions: A comparative and intracultural study of American and Mexican children*, u: Journal of Cross –Cultural Psihology, 11, 213.
24. Stojaković, V. (1984), *Zlostavljanje djece*, Institut za socijalnu politiku, Beograd.
25. Schaefer, E. S, Bell R. Q. (1985), *Development of paternal attitude resarch instrument*. u: Child Development, 29., Harper, New York.
26. Stefanko, M. (1984), *Trends in adolescent research*, u: A Review of articles published in ADOLESCENCE – 1976–1981, Adolescence, No. 73, 1–4.